

El 3 d'abril de l'any 1690, un Diumenge de Rams sagnant a la Castanya

JOAN PORTALS MARTÍ

On April 3, 1690, a bloody Palm Sunday in Castanya (Montseny)

Aquest treball té per objecte donar a conèixer un fet que va tenir lloc a la parròquia de Sant Cristòfol de la Castanya durant la celebració del Diumenge de Rams de l'any 1690 i que va tenir com a conseqüència la mort del propietari del mas del Boscàs a mans d'Enric Torres, jurat de Centelles, el qual anava assistit per Isidre Antich, batlle del Figaró. El fet que va tenir lloc aquell Diumenge de Rams va ser un episodi més de l'anomenada *Revolta dels Barretines*, un aixecament popular que s'havia produït a Catalunya a partir de l'any 1687 i que va tenir el poble de Centelles com a focus principal, però que es va estendre ràpidament per bona part del país. I un dels principals caps d'aquella revolta, en la qual Sant Pere de Vilamajor tingué també un destacat protagonisme, fou precisament Enric Torres qui amb la seva acció va castigar la col·laboració de Pau Boscàs amb les forces repressores d'un moviment que va acabar fracassant per la manca de col·laboració de les autoritats i les classes dirigents del país.

Paraules clau: La Castanya, Boscàs, Centelles, Vilamajor, Barretines, revolta.

*This work aims to publicize an event that took place at the parish of Sant Cristòfol de la Castanya during the celebration of the Palm Sunday in 1690, which resulted in the assassination of the owner of the Boscàs farmhouse by Enric Torres, a juror from Centelles, who was accompanied by Isidre Antich, mayor of Figaró. The event that happened that Palm Sunday was another episode of the so-called *Revolt of the Catalan hats*, a popular uprising, which had been existing in Catalonia since 168, having the town of Centelles as its main focus, but quickly spreading throughout a great part of the country. One of the main leaders of that revolt, in which the village Sant Pere de Vilamajor also played a prominent role, was precisely Enric Torres who, with his action, punished Pau Boscàs' collaboration with the repressive forces of a movement that finally failed due to the lack of collaboration from the authorities and the country's ruling classes.*

Keywords: La Castanya, Boscàs, Centelles, Vilamajor, Catalan hats, revolt

ANTECEDENTS GEOGRÀFICS I HISTÒRICS DE LA CASTANYA. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

Sant Cristòfol de la Castanya és avui una petita església amb abundants elements romànics i un bonic campanar amagada en un racó del vessat vallesà del Pla de la Calma. És un lloc idíl·lic, al mig de terrasses de conreu esglaonades i moltes abandonades, abrigat de tots els vents i obert com a mirador a la llunyana plana del Vallès i a la més propera Alta Vall de la Tordera. El verd fosc de l'alzinar muntanyenc domina en els frondosos boscos que semblen protegir-la i entre els que s'obren camí i rumoregen les aigües que baixen de la Calma.

Allunyada de les usuals vies de comunicació, els mateixos camins que hi porten ajuden a mantenir la seva intimitat. Dues pistes, en desigual estat, l'acosten a la carretera que passa per Collformic. L'una, que arriba a aquest mateix Coll, i l'altra, que va a parar a la mateixa carretera, prop de l'ermita de Sant Martí, tot passant per les cases del Vilar i l'Adrobau, aquesta amb el seu antic molí. L'accés que havia estat més transitat, pujava al Pla de la Calma i unia el veïnat de la Castanya amb Tagamanent i Aiguafreda. Avui quasi perdut, és utilitzat únicament pels ramats de la Cortada i el Boscàs per anar a pasturar a la Calma.

El Boscàs, un dels masos encara avui habitats a la Castanya, el propietari del qual va protagonitzar l'any 1690 els fets que narra el present article.

(Foto Josep M. Panareda, juny 2023)

El lloc, que ara pertany al municipi del Brull, és conegut des de l'any 993 com a centre d'una vila rural, *Chastania*, gràcies a un document, conservat a l'arxiu capitular de Vic, que fa referència a una venda, feta per Gondèsim i la seva muller Felícia a un tal Argela, d'una mujada de vinya situada al comtat d'Osona *in termino de ipsa Chastania ad ipsos Cellers* per dotze sous.

A partir d'aquest primer document conegut, tota la documentació posterior que ha arribat fins a nosaltres afirma que la Castanya ha pertangut sempre al comtat d'Osona. Des del segle XII els textos l'anomenen *parrochia Sancti Cristofori Castanea*, una parròquia que, diuen, es troba *in terminio castri de Brolio*, és a dir en el terme del castell del Brull.

Pel que fa a l'església avui es troba sola, acompanyada només de la rectoria i el cementiri, però antigament tingué alguns petits edificis que l'envoltaven, algun dels quals estava habitat. L'actual edifici és el resultat de moltes reformes, l'última feta fa relativament pocs anys (1968-1989), i guarda en la seva estructura bona part d'un edifici romànic que es va aixecar entorn de l'any 1080 i va ser consagrat pel bisbe de Vic, Berenguer Sunifred de Lluçà el dia 7 de juny del 1082.

L'acta d'aquesta consagració, de la qual se'n va conservar una còpia al proper mas Boscàs, va ser publicada per primera vegada en llatí al volum II de la *Catalunya Romànica* dirigida per Mn. Antoni Pladevall, qui la va reproduir en català a la seva obra *El Brull. Un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*.

El més interessant d'aquesta acta era la descripció que feia dels termes que limitaven la parròquia i que aquí reproduïm:

Per la part de llevant en el puig del grau d'Oromilera, des d'on baixa el torrent de Cellers i puja fins prop del puig de Llobera i baixa pel Serrat d'Ardena i continua baixant fins a la riera al lloc anomenat Cortadelles i d'allà puja fins a la serra del Molar. Per la part de migdia va cap el mont Adral (Puigdrau) i surt fins al lloc anomenat i segueix pel camí fins al seu límit. Per la part de ponent surt al lloc anomenat Oradur, i baixa directament al torrent de sota Serramitja i fins al lloc que s'anomena Congodi (Congost ?) i va cap el camp anomenat de Sant Privat i puja cap el lloc anomenat Puiggalbà i va pel mig de la serra fins al puig anomenat Puig de Ferriol. Per la part de tramuntana surt al coll anomenat Formic, i d'allà baixa per mitja costa fins a sota les Trameredes i surt al torrent de Riu de Boix i puja fins al camp de Cent Sous i passa al Fitor i surt al coll de la Prunera i arriba al lloc dit Rocacorb, i va pel mig de la serra fins ... i baixa fins a l'extrem del torrent de Cellers.

D'aquell edifici consagrat l'any 1082 en resta avui només un tros de nau, amb la porta d'entrada; la resta, campanar, volta de l'església i capçalera de la nau han estat refets més tardanament, encara que l'església actual, amb la porta d'arc de mig punt i el seu campanar amb una finestra geminada té un caràcter notable com a església rural i un caient plenament romànic.

Tornant a l'acta de consagració del temple, com diu Antoni Pladevall en l'obra abans esmentada, els topònims que conté són avui de difícil identificació. En canvi, ell mateix explica que existeix una relació feta l'any 1855 per l'aleshores ecònom de la parròquia, Mn. Manuel Sala que detalla els topònims del lloc amb mots que avui són fàcilment identificables.

Diu així: *El territori de La Castanya s'estén cap a llevant fins a una font anomenada de la Vila situada a la muntanya del Montseny, o sigui la del Matagalls, seguint l'aigua a torrent que s'origina en aquella font fins a trobar el torrent anomenat del Boscàs i després de travessar-lo en línia recta fins a la serra anomenada del Molar. Arribat en aquest punt, el terme gira cap a la part de migdia i va seguint la serra fins a arribar al cim de la muntanya anomenada de Puigdrau, i des d'aquí baixa en línia recta fins a trobar el camí anomenat de La Calma. Per la part de ponent segueix aquest camí de La Calma fins al pla del Bassau i gira en aquest punt cap al vessant de la muntanya, dona la volta al mas Burgués i continua en línia recta fins al punt anomenat el Collet de les Bigues, i d'aquest punt segueix en línia recta pujant fins al cim de la muntanya anomenada Camp de Cent Sous, i tombant cap al Nord va pujant fins al cim d'una altra muntanya anomenada Turó d'en Bes, i des d'aquest punt continua en línia recta fins a acabar en la Font d'en Vila, que és el lloc des del qual s'ha iniciat aquesta delimitació.*

Aquesta delimitació del terme feta per l'anomenat ecònom anava acompanyada d'un mapa amb la situació de totes les cases que aquell any 1855 formaven part de la parròquia, que en aquells moments eren 29, la majoria de les quals eren força properes al temple. En el llarg procés de despoblament sofert fins als nostres dies, el nombre actual de cases habitades és només de quatre: la Rectoria, la Cortada, el Boscàs i Camprodon.

Situats geogràficament, el terme i la parròquia de Sant Cristòfol de la Castanya, des del punt de vista dels seus antecedents històrics podem afirmar que la petita vall on estan situats es troba amagada de les grans vies de comunicació del país, formant com un tascó dintre del Vallès Oriental i és un punt de coincidència de tres antigues jurisdiccions: els termes dels castells del Brull, Tagamanent i de Les Agudes-Montseny, motiu pel qual els senyors d'aquests grans termes tenien dominis i una certa jurisdicció

senyorial sobre el lloc ja des del segle XI. Per això, tot i trobar-se a la part vallesana del Montseny, la Castanya és un apèndix d'Osona que aboca les seves aigües a la Tordera, una dualitat que explicarà alguns dels esdeveniments històrics que seran els protagonistes d'aquest treball.

Església de Sant Cristòfol de la Castanya amb el seu campanar i la Rectoria annexa, avui habitada. (Foto Josep M. Panareda, juny 2023)

Tornant als orígens del terme, hem vist com des del segle XI va apareixent poblat de viles rurals i masies, una població que va creixent al llarg dels segles XII i XIII que sembla foren segles de relativa prosperitat. La pesta negra de 1348 va ser l'inici d'un procés de despoblament que duraria ben bé fins a la meitat del segle XVI en què el nombre de masos habitats estaria altra vegada al voltant de la trentena.

Han de passar molts anys, concretament fins al cens del 1717, perquè es tingui notícia dels masos que estaven habitats a la Castanya, que en aquell moment eren dinou, un nombre que més o menys es mantenia l'any 1787 quan el cens de Floridablanca parlava de 61 habitants repartits en sis masos de propietaris i dotze masos de jornalers, a més de la rectoria. Al pas dels segles XVIII al XIX el cens anà progressant lentament, ja que l'any 1840, quan la Castanya va perdre l'autonomia municipal i es va fusionar amb el Brull tenia un total de vint-i-nou cases habitades, vuit de les quals tenien la categoria de masos mentre vint-i-una eren considerades com a cases de jornalers, amb un total de 112 habitants.

En el document de l'any 1855 al qual abans m'he referit, es deia que en aquell moment estaven habitats els masos Vilar, Camprodon, Adrobau, Boscàs, Juvany, Cortada, Bruguès i Santandreu mentre les casetes o cases de jornalers eren Collformic, el corral d'en Cortada, les Mirones, Can Boscàs o el Cafè, mas Llausà i el molí de l'Adrobau. El grup de casetes situades prop de l'església el formaven la Rectoria, Can Font, Can Ribes, Can Pla, Can Puig, Cal Jeperut, Can Solà, Cal Pou gros, Cal Pau xic, Can Forit, el Campots, Can Domingo, Can Mora i dues casetes dites de les Ànimes.

Interior de l'església en el dia d'avui.
(Foto Josep M. Panareda, juny 2023).

Finestral del campanar de l'església de la Castanya, amb la visió dels boscos propers.
(Foto Josep M. Panareda, juny 2023).

Pel que fa al *modus* de vida, els habitants de la Castanya vivien tradicionalment de l'agricultura, la ramaderia i dels treballs del bosc, especialment el carboneig. A finals del segle passat es va començar a explotar la *Mina del Remei*, de coure, una mina que tenia sis galeries de recorregut horitzontal, però a causa de les dificultats que la seva situació comportava i el seu baix rendiment va deixar de ser explotada entorn de l'any 1922.

En el llibret de compliment pasqual de l'any 1861 hi consten vint-i-sis famílies, algunes compostes només per dues o tres persones, però als masos tradicionals (Boscàs, Cortada, Vilar o Camprodon) hi vivien també mossos que feien de pastors dels ramats de xais i ovelles, i a Camprodon, a més, hi havia dos porcaters, un home i una dona, un fet que indica que s'hi criaven porcs a l'aire lliure, pasturant glans i altres fruits del bosc.

També el negoci del carboneig fou molt intens al segle passat i donava ocupació a molts homes del terme i de fora. En el llibre d'òbits de la Castanya, de 1776 a 1902, hi veiem un reflex d'aquest ofici per algunes notícies que Antoni Pladevall qualifica d'anecdòtiques: el 20 de maig de

1837 va ser enterrat Jaume Prat, d'ofici piler o carboner, que morí el dia abans sobre una pila de carbó per inhalació de monòxid de carbó; el 8 de febrer de 1840 hi consta l'enterrament d'Antoni Bell-lloc, que morí d'una caiguda mentre feia carbó. El 19 de gener de 1841 va ser trobat mort i fou enterrat a la Castanya un comerciant de Cardedeu, Josep Sabater i Bartra, qui feia aproximadament un mes havia marxat de casa seva en direcció al Puigdrau per pesar una partida de carbó que havia comprat i, a causa del mal temps, va morir abans d'arribar-hi, essent identificat pels homes que el buscaven per la muntanya gràcies a una carta amb el seu nom que duia a la barretina.

Pel que fa a la història de la Castanya, semblaria que la seva aïllada situació, lluny de les principals vies de comunicació del país, seria la causa que el seu terme i la seva gent es veiessin lliures d'invasions i guerres, especialment els masos més o menys pròxims a la seva rectoria, i no tant el sector més proper a Collformic, un coll que, evidentment era un lloc de pas i propici, per tant, al pas de tropes, un fet que tenim documentat especialment durant el segle XIX en el qual fou escenari del pas i traspàs, primer de tropes franceses i, després de carlins i liberals durant les guerres carlines.

Visió general de l'aïllada vall de la Castanya, envoltada de boscos i camps de conreu.
(Foto Josep M. Panareda).

Per tant, encara que apartada, la Castanya no va quedar sempre al marge de la història del país ni dels conflictes que s'hi produïen. Sabem per la documentació de diversos arxius parroquials que la seva gent es relacionava amb la banda d'Osona però també amb la banda del Vallès, ja que algunes vegades els seus habitants apareixen i intervenen relativament lluny del seu lloc d'origen. I que no sempre les guerres i els conflictes hi van passar de llarg.

I precisament un cas del que diem, potser encara avui poc conegut, és el que dona títol a aquest treball basat en uns fets que van tenir per escenari la parròquia de la Castanya, en els anys finals del segle XVII, uns fets que l'aleshores virrei de Catalunya, el duc de Villahermosa, va explicar amb tot detall al mateix rei d'Espanya Carles II en el Memorial que li va trametre el 15 de desembre de l'any 1690.

El molí de l'Adrobau, al peu del camí que des de l'ermita de Sant Martí de Montseny d'Amunt arriba fins a la Castanya. (Foto Josep M. Panareda, març 2008).

EL DIUMENGE DE RAMS DE L'ANY 1690 A LA CASTANYA, UN EPISODI MÉS DE LA REVOLTA DELS BARRETINES

Deia així el Virrei en l'esmentat Memorial en el qual informava el monarca d'alguns dels esdeveniments que varen tenir lloc amb motiu d'aquesta revolta: *... a tres de abril de este año (1690), día de Domingo de Ramos, Enrique Torres, asistido de Isidro Antich, baile del Figueró, con mucha comitiva de sus allegados... fueron al lugar de la Castanya y estando el*

pueblo en su yglesia parroquial, asistiendo a los divinos oficios, arrebataron de las manos del sacerdote a Pablo Boscás, del mismo lugar de la Castanya, que se avia acogido a su favor y arrastrándole lo sacaron del templo y en manos del mismo sacerdote sacrilegamente le mataron por aver asistido a Bartolomé Vila, comissario real, que de orden mia ejecutó la demolició de la casa de Torres...

Qui eren Enric Torres i Pau Boscàs? Per què el virrei de Catalunya es feia ressò d'uns fets ocorreguts en un lloc quasi perdut? Quin conflicte s'hi amaga al darrere?

El mateix text ens diu que Pau Boscàs era natural del lloc. Efectivament, hem vist abans que la casa del Boscàs, una de les poques avui encara habitades, era ja aleshores una de les més importants de La Castanya amb uns extensos dominis que s'endinsaven cap a la Calma i que li permetien una bona activitat agrícola, ramadera i forestal.

D'Enric Torres sabem que era un pagès acomodat, natural de la vila de Centelles de la qual era jurat, amb una casa gran i extenses pastures. Explotava pous de gel i havia arribat a assolir l'arrendament de la neu de Barcelona l'any 1677. La seva activitat l'havia portat a un conflicte judicial amb el comte de Centelles amb qui va tenir un plet per l'ús de l'aigua, plet que es va dictaminar a favor de Torres amb la condició que pagués 53 lliures al comte.

Però aquest pagès benestant va ser també un dels caps d'un aixecament popular que es va produir a Catalunya a partir del 1687 conegut per *La revolta dels barretines*, una revolta que va tenir Centelles com a focus principal, però que es va arribar a estendre per bona part del país provocant la intervenció militar i la repressió sobre els seus caps.

El conflicte es produí en un moment en què es vivia una mala situació econòmica causada per la insuficiència de les collites, una insuficiència que provocà una manca d'aliments amb la consegüent crisi de mortalitat (1684-1685), una crisi que es va veure agreujada per la plaga de la llagosta que assolà el país entre els anys 1686 i 1688.

El detonant immediat de la revolta fou, però, el manteniment dels allotjaments militars que havia estat un dels components de la Guerra dels Segadors i que comportava una càrrega molt feixuga pels habitants del país, sobretot els pagesos, que, a més, es veien sotmesos a tota mena d'abusos per part de les tropes. El problema generava també conflictivitat social, tota vegada que no tothom contribuïa per un igual a les despeses que amb tal motiu s'havien de suportar i que algunes reivindicacions

pageses qüestionaven el poder senyorial. Tot plegat va desembocar en una situació en què s'hi barrejaven aspectes polítics, econòmics i socials.

La revolta popular va tenir diverses incidències, amb fases de radicalització, pactes amb les tropes franceses per part dels caps dels barretines, períodes de forta repressió combinats amb actes de perdó més menys selectiu per intentar aïllar els dirigents del moviment els quals sovint van sofrir mort, exili i destrucció dels seus béns.

I una d'aquestes fases de repressió és la que va provocar els fets que descriu el mateix virrei. Enric Torres, al qui havien enderrocat la casa com a càstig per la seva activitat com a cap dels barretines, abans de fugir provisionalment a França, feu algunes accions contra els *traïdors de la terra* recolzades per un nombre important de seguidors. I Pau Boscàs, assassinat a la Castanya en una d'aquestes accions, tal com el text relata, va pagar amb la seva vida la col·laboració amb les forces repressores del virrei.

I no va ser la Castanya l'únic escenari d'aquella revolta que, de fet, s'havia iniciat a Centelles l'any 1687 quan la gent, a instàncies del jurat del terme, l'esmentat Enric Torres, es va negar a pagar la contribució de 24 rals que els havia estat imposada pel sosteniment de les tropes del virrei. A conseqüència d'aquest fet el virrei va fer-lo tancar a la presó, juntament amb el síndic i altres persones destacades de Centelles.

Després de nombroses incidències, el conflicte es va agreujar de nou el 5 d'abril de 1688 quan un soldat allotjat a Sant Pere de Vilamajor es va discutir amb l'amo de la casa on s'estava i li va tirar un tret, sense tocar-lo. Això va ser suficient perquè tot el país s'aixequés en armes per anar a ajudar a la gent de Vilamajor. I foren els de Centelles i voltants, comandats precisament per Enric Torres i Josep Llavina, els primers a anar-hi encapçalant un moviment generalitzat que va fer afirmar a l'investigador de la revolta, Henry Kamen, que *el camp estava totalment en mans dels segadors*.

Després, els revoltats seguiren cap a Mataró, per obligar aquesta ciutat a retractar-se del pacte que havia fet amb el virrei de pagar la contribució. I d'aquesta ciutat passaren a Barcelona on es produïren diversos actes violents que acabaren provocant el cessament del virrei d'aleshores, el marquès de Leganés.

Com veiem l'escenari d'aquella revolta, que s'havia iniciat a Centelles, seguida per Vilamajor (on la gent amenaçà de cremar les cases de les persones privilegiades exemptes de contribució militar) i altres pobles del Vallès, s'havia anat estenent per tot Catalunya, fins que va acabar fracassant a causa de la manca de col·laboració de les classes dirigents

amb els pagesos revoltats, ja que la noblesa, la Generalitat i el Consell de Cent de Barcelona, favorables en principi a les demandes dels pagesos, s'hi oposaren després, potser pel record del 1640 i la por del descontrol popular.

Can Jaume Llavina, un mas de Montseny d'Amunt, envoltat del bosc d'alzinar.
(Foto Josep M. Panareda, gener 2015).

Un exemple d'aquesta manca de col·laboració de les autoritats amb els pagesos revoltats ens el proporciona una acta de l'aleshores notari de Sant Celoni, Salvador Fexes (AHFF, manual 19-382) qui fent referència a la revolta pagesa iniciada l'any 1687 diu: *Per causa de les composicions que s'havia introduït pagar las vilas y els llocs als oficials de la cavalleria allotjada a Catalunya, se mogué un gran aplec de gent en la vila de Centelles ... La terra que's commogué fou fins la Plana de Vic, lo Llusanés, lo Vallés fins al pont de Sant Celoni, de Caldes d'Estrach fins al Llobregat, excepte Barcelona. Nosaltres, de Sant Celoni, deixarem de anar perquè creguerem era ofensa de nostre rey i senyor, encara que los commoguts nos amenassaren de cremar las casas...*

I cal tenir present també que quan el duc de Villahermosa va ser nomenat virrei a finals de l'any 1690, tercer any del conflicte, s'havia assolit la fase de major radicalització de la revolta, que en aquell moment va ser marcada per un fet nou com era l'entrada francesa al Principat i la possible relació dels revoltats amb els interessos d'aquella monarquia, la qual tenia

interès a atreure's els caps dels barretines a fi de poder ocupar amb facilitat Catalunya i així fer front amb més facilitat a la monarquia hispànica. No obstant això, els contactes dels caps barretines amb els francesos es van fer, com ells sempre van manifestar, *no per traïr el seu rei, sinó per la mala conducta dels ministres d'Espanya*.

I els fets que van ocórrer aquell Diumenge de Rams a la Castanya van ser una de les últimes espurnes d'un drama que provocà molta sang, mobilitzà milers de pagesos -enfrontats alhora amb les institucions dirigents del país, amb el poder social i amb els senyors jurisdiccionals- i que va tenir com a un dels escenaris una petita església del Montseny, un territori que va ser també en un moment o l'altre protagonista d'aquesta revolta.

BIBLIOGRAFIA

DANTÍ RIU, J., *Aixecaments populars als països catalans (1687-1693)*, Barcelona: Curial 1990.

—, *Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna*, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana 1988.

KAMEN, H., *Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688* (Recerques 9), Barcelona: Curial 1979.

PLADEVALL Font, A., *Tona. Mil cent anys d'història*. Eumo editorial/Ajuntament de Tona 1990.

—, *Centelles. Aproximació a la seva història*. Eumo editorial. Vic 1987.

—, *El Brull. Un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*. Diputació de Barcelona 1998.

PLADEVALL FONT, A. — SIMON TARRÉS, A., *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Biblioteca Torres Amat, Barcelona: Curial 1986.

SALRACH, J. M. — DURAN, E., *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*, vol. 2, Barcelona 1981.